

'Ik geloof! Kom mijn ongelof te hulp! - Woord voor het jaar 2020 uit Marcus 9:24

- In dit jaar is het 75 jaar geleden dat Dietrich Bonhoeffer werd vermoord in het Duitse concentratiekamp Flossenburg. Om hem te herdenken is er in dit jaar veel aandacht voor zijn leven en zijn werk. Bonhoeffer leefde van 1906 tot en met 1945. Hij was een invloedrijke theoloog, die op verschillende manieren bijgedragen heeft aan de ontwikkelingen van de protestantse kerken in Europa. Hij werkte als predikant en theoloog binnen de 'Bekennende Kirche' in Duitsland en nam deel aan de bewapende verzet tegen het Nationaalsocialisme. Dat alles maakt hem tot een belangrijke figuur in de geschiedenis van het christendom in de 20^e eeuw en daarmee interessant.
- Meer over zijn leven en werk kunt u bijvoorbeeld lezen [in een uitgebreid dossier op Lucepedia](#) of zien [in een korte documentaire op YouTube](#). Voor deze bijbelstudie put ik uit een Artikel van Hans-Jürgen Abromeit in een boek met materiaal over het woord voor het jaar 2020 uitgegeven door de Neukirchener Verlag in Duitsland. Mijn vraag is: Hoe zit dat met geloof en ongelof bij Dietrich Bonhoeffer?
- In zijn brieven uit de gevangenis aan het eind van leven herinnerde Bonhoeffer een ontmoeting met een Franse theoloog in de VS. Deze ontmoeting vond in 1931 plaats. Toen spraken de twee mannen over wat zij wilden bereiken in hun leven. Zijn gesprekspartner zei: 'Ik wil een heilige worden' (Bonhoeffer schreef daarbij: 'Ik acht het voor waarschijnlijk dat hem dat ook gelukt is.'). Bonhoeffer op zijn beurt zei: 'Ik wil leren hoe ik moet geloven.' Dat klinkt gek voor iemand die naar de VS gekomen was om lezingen in theologie te geven en al vele jaren met geloof en bijbel bezig was. Maar het geeft wel iets aan over hoe eerlijk en gedreven hij bezig was met het geloof.
- Bonhoeffer werd geboren in een welgestelde protestantse familie. Zijn vader was psychater en professor aan de universiteit, zijn moeder kwam uit een geslacht van dominees en theologen. Geloof was voor hem dus niet onbekend. Hij besloot om theologie (godgeleerdheid) aan twee beroemde universiteiten in Duitsland te studeren. Met 21 jaar was hij dokter in theologie, met 24 jaar kreeg hij de bevoegdheid om zelf studenten te onderwijzen.
- Maar hij bedreef theologie toen vooral als intellectuele bezigheid. Het had weinig met zijn hart en nog minder met zijn leven te maken. Ten minste beschreef hij dat later zo. Hij geloofde en geloofde ook weer niet. Vandaar is de zin: 'Ik geloof! Kom mijn ongelof te hulp!' wel typerend voor hem.
- In de loop van zijn leven kwam daar wel verandering in. Deze verandering kan in drie stappen beschreven worden: (1) Als de ontdekking dat 'navolging van Jezus Christus' mogelijk en nodig is. (2) Als de beslissing dat 'verzet tegen het kwaad' noodzakelijk is door het geloof in de kruisendood van Jezus. En (3): Dat de opstanding van Christus de 'hoop op een goede toekomst' brengt.
- Deze drie stappen kunnen goed met het verloop van zijn leven verbonden worden, want zoals bij weinig andere theologen zijn geloof en leven bij Bonhoeffer nauw verweven.
- De eerste stap heeft Dietrich Bonhoeffer begin jaren dertig genomen. Adolf Hitler was net aan de macht gekomen. Bonhoeffer was voor een jaar in de VS om aan het Union Theological Seminary in New York te studeren. In deze tijd ging hij vaak naar de Abbesinian Baptist Church in Harlem. Dit jaar veranderde zijn denken en geloven.
- Daarvoor was hij ervan overtuigt dat God voor elke volk een bijzondere plan heeft. Hij voelde zich daarbij sterk verbonden met het Duitse volk. Hij had als vrijwilliger in de Eerste wereldoorlog deelgenomen en was ook daarna nog ervan overtuigt, dat oorlog en veroveringen geoorloofd zijn om een volk meer levensruimte te geven, ook al gaat dat ten kosten van andere volken. De bijbelse

uitspraken over vrede en verzoening, bijvoorbeeld in de Bergrede van Jezus, moest men niet zo letterlijk nemen - stelde hij.

- In New York kwam hij in aanraking met vele mensen. Hij zag de armoede en discriminatie, ja zelf racisme, maar hij leerde ook hoe mensen zich daarin staande hielden en door hun geloof aangemoedigd zich tegen verzetten. Jezus Christus kreeg voor hem betekenis, als de Heiland die zich om mensen in achtergestelde posities bekommerde en vrede en verzoening voor alle mensen bracht.

- Terug in Berlijn ging hij aan het werk in een achterstandswijk van de stad en als studentenpastor. In deze posities wilde hij mensen helpen en bijstaan. Hij begreep, dat hij dat alleen dan kon doen, als hij in de navolging van Christus leefde. Christus werd zijn leidsman. De bijbel werd zijn dagelijkse begeleider. Navolging werd een levensprincipe voor Bonhoeffer. Hij schreef dan ook een boek met de titel 'Navolging'.

- Als theologische basis diende Bonhoeffer een gedachten van Karl Barth: God en Jezus Christus zijn niet beschikbaar voor de mensen, om de eigen verlangens te vervullen. Ze zijn niet gebonden aan een bepaald volk of ideologie of kerk. Christus komt van buiten als de 'helemaal andere' (totaliter aliter) naar onze wereld. Daarom kan hij ook iedere mens en ieder volk bijstaan en helpen.

- De tweede stap in het geloof volgde enkele jaren later, toen Adolf Hitler al enige tijd aan macht was. Bonhoeffer had zich al enkele keren uitgesproken tegen de dictatuur van Hitler en tegen delen van de Duitse kerken, die de nazi-ideologie steunden. Tijdens een radiotoespraak noemde hij Hitler niet een 'leider' (Führer) maar een 'verleider' (Verführer). Bonhoeffer was vooral fel gekant tegen de vervolging van de Joodse medemensen. Hij nam het de kerk kwalijk dat zij daaraan meedeed.

- Bonhoeffer sloot zich daarom ook bij een dissidente groep christenen aan, die zich de belijdende kerk noemden (bekenkende Kirche). Hij gaf leiding van de predikantsopleiding van deze kerk.

- In 1939, vlak voordat de tweede Wereldoorlog begon, kreeg Bonhoeffer de gelegenheid om een reeks lezingen in de VS te houden. Hij had de mogelijkheid om Duitsland te ontvluchten. Tijdens zijn verblijf in de VS dacht hij daarover na. Met de dagteksten (!) in de hand zocht hij leiding door God. Hem werd duidelijk dat zijn plek in Duitsland was, waar mensen zich verzetten tegen de dictatuur.

- Daarom kwam hij terug en werd deel van het verzet tegen Hitler. Hij, die door de studie van de Bergrede pacifist was geworden, steunde nu de gewapende strijd tegen de dictator. Via familieleden kreeg hij een baan bij de Duitse militaire inlichtingendienst. Hij gebruikte deze baan om berichten tussen diverse verzetsgroepen uit te wisselen en te helpen, om aanslagen op Hitler voor te bereiden.

- Waarom deed hij dat? Omdat hij beseftte dat Jezus aan het kruis gestorven was, om de wereld tot een betere plaats te maken. Met deze dood stelt zich God naast de mensen die lijden. En God geeft de machtigen en succesvollen in deze wereld te kennen, dat hun macht en succes niet tellen. Juist in de zwakheid en machteloosheid is God sterk.

- Navolging betekent voor Bonhoeffer, om in Gods voetsporen te treden en zich te verzetten tegen de dictatuur van macht en succes en zich in te zetten voor de mensen die lijden in deze wereld. Nog in New York had Bonhoeffer geschreven: 'Alleen God weet waar dat naar toe leid'. Nu wordt duidelijk dat deze inzet voor God hem naar de gevangenis zal leiden.

- De aanslagen op Hitler mislukken en Bonhoeffer wordt samen met familieleden en vrienden gevangengenomen. De eerste maanden zit hij vast in het politiegevangenis in Tegel, later na 20 juni 1944 wordt hij verplaatst naar de concentratiekampen van Buchenwald en Flossenbürg. Het is voor hem een weg naar de diepte van het menselijk leed, maar ook opmaat voor de derde stap op zijn leerweg naar geloven.

- In de gevangenis schrijft Bonhoeffer veel van zich af. Hij werkt aan een ethiek en verwoordt in gedichten en teksten zijn gedachten over geloof, kerk en wereld. Daarbij raakt hij daarvan overtuigd dat er ondanks alles een toekomst is. In de opstanding van Jezus Christus laat God iets van deze toekomst zien. Dood en verderf, onderdrukking en donkerheid, die Bonhoeffer nu zo intensief meemaakten, zouden niet overwinnen.

- Daarom denkt Bonhoeffer ook over na hoe de kerk na een overwinning over Hitler eruit moet zien. Voor hem was duidelijk dat de kerk anders moet worden. Ze moet ver verwijderd blijven van macht en invloed. Ze moet zich consequent met de armen en machtelozen verbinden. De bezittingen moeten ingezet worden voor sociaal en diaconaal werk en al het werk moet op vrijwillige basis gedaan worden. In feite moet de kerk ophouden te bestaan en zich verbinden met de mensen. Bonhoeffer schreef over een christendom zonder religie. Pas dan zou de kerk het God na doen. Want God heeft zich in Christus ook losgemaakt van alle invloed en macht en is arm geworden.

- In het gedicht 'Christen en heidenen' uit juli 1944 verwoordt Bonhoeffer dat op een bijzondere manier:

Mensen gaan tot God in hun nood,
zoeken om hulp,
bidden om geluk en brood,
om redding uit ziekte, schuld en dood.
Dat doen zij allen, allen,
christen en heiden.

Mensen gaan tot God in Zijn nood,
vinden Hem arm, gesmaad,
zonder onderdak en brood,
zien Hem gebukt
onder zonde, zwakheid en dood.
Christenen staan bij God in zijn lijden.

God gaat tot alle mensen in hun nood,
verzadigt het lichaam en de ziel
met Zijn brood,
sterft voor christen en heiden
de kruisdood,
en vergeeft hen beiden.

- In de gevangenis leerde Bonhoeffer nog een keer opnieuw, dat de grenzen die wij tussen mensen trekken in Gods ogen geen betekenis hebben. God kijkt niet of iemand christen is of niet. Hij kijkt of hij naast iemand kan staan om hem of haar te steunen. Daarom trekt Bonhoeffer ook de grenzen tussen christenen en niet-christenen, tussen heiden en gelovigen omver en zoekt naar bondgenoten. Dat is voor hem de toekomst. En zo heeft hij de derde stap genomen in zijn zoektocht naar geloof.

- Met zijn navolging van Christus, met zijn verzet tegen macht en geweld en met zijn hoop op de toekomst heeft Bonhoeffer een belangrijk voorbeeld gegeven. Het is niet zeker of hij het geloof dat hij zocht op deze manier gevonden heeft. Maar hij is er ver in gekomen. Deze weg van het geloof heeft hem wel het leven gekost. Hij werd ongewild en ongezoekt een martelaar.

- Voor mij blijft de vraag hangen: Waar zie ik bondgenoten op de weg van de navolging? Wie is voor mij een voorbeeld in het geloof? En waarom?

“Geloof krijgen we van God slechts zo veel als we voor vandaag nodig hebben.” (D.Bonhoeffer)